

struirati najverjetnejše osnove. Med slovanskimi primeri za to stopnjo naj ome-nim csl. *skrobotъ* »šum« in p. *skrobać* »praskati«. To je svoj čas že Brückner, KZ LI 223 povezoval z dubletami z začetnim *ch-*. Z *-e-*jevsko prevojno stopnjo je sln. *škrébati, škrébam, škrébljem* »praskati, gristi« (notr.), »klopotati, rožljati, doneti kakor počen zvon« (blk.), tudi *škrebetáti, škrebetâam, škrebéčem* »rožlja-ti«, *škrebétec* »kraguljček«, *škrebetâljka, škrebetûlja* »vrsta kobilice«. Temu od-govarja sbh. *škrebetati* »ropotati«, csl. *oskrebsti, oskrebo^N* »oprasniti«, r. *skrestí, skrebú* »praskati, strgati«, ukr. *skrebtý, br. skrebácъ*. Redukcijska stopnja osno-ve je v sln. *škřbati, škřbam, škřbljem* »praskati, gristi«, morda tudi *škrbljâti*, kar pa je lahko po moderni vokalni redukciji iz *škrebljati*. Dalje spada zraven tudi sbh. *skrbôtati, škřbôtati* »glodati (o miši)« in mak. *škrboti, čkrboti*. Podaljšana *-ō-*jevska stopnja pa je v sln. *škrábat*, č. *škrabati*, slš *škrabat'*, gl. *škrabać, dl. škrabaś*.

To je torej ena izmed osnov, pri kateri so v slovenščini zastopane vse mož-nosti, ki se izolirane pojavljajo kjerkoli po slovanskem svetu. V baltskih jezi-kih odgovarja temu v *-o-*jevski stopnji lit. *skrabéti* »šumeti«, let. *skrabêt* »glo-dati, rožljati, šumeti«. V *-e-*jevski stopnji lit. *skrebéti* »škripati«, let. *skrebelis, skreblis* »prismuknjenec, godrnjač«. V redukcijski stopnji lit. *skribti* »crkniti, nehati hropsti, nehati bolehati«, let. *skribêt* »luščiti, strgati«, *skribinât* »glodati«. Podaljšana *-ō-*jevska stopnja pa je v lit. *skróbti* »posušiti se«, *skróbla* »izhiran, grizav človek«.

Iz vseh teh primerov je razvidno, da za tip **chreb-* ni treba iskati drugačnega etimološkega izhodišča kakor za tip **skreb-*. Za primer začetnega *ch-* proti balt-skemu *sk-* naj navedem še sln. *hrmêstavec, hrmêstaneč, hrmêstljavec* »hrustan-ec« (Slov. Gorice), »uhelj« (Halozje), *hrmêstelj* »*Scleranthus perennis*« (vzh. štaj.) in sbh. kajk. *hrmestavac* »meso što hrušće pod zubima« (Zagorje, Prigorje), kar popolnoma odgovarja let. *skrumslis* »hrustanec« poleg *skrimslis* »prežvečen grizljaj«. Vrsta avtorjev primerja z r. *chróbatъ* lit. *krabzdėti, krebzdėti* »šumlja-ti«, let. *krabinât* »skrabljati« (Berneker, I 403; Machek, Studije 26; Slavia XVI 213; Vasmer, REW III 273). Vendar je to po Fraenklu, LEW 286 samo variana zgoraj obravnavane osnove in poleg tega lahko tudi iz slovenskega gradiva pokažemo primer z začetnim *k-* in sicer *krabati* »praskati«, morda tudi *krébati, krebánjiti, krebetáti* »mrščiti, kremžiti«.

Stara onomatopejska beseda, iz katere se je razvilo tudi lat. *scribere* »pisati« (prvotno »praskati«), srvn. *schrapen* itd., postane torej v slovensko-baltski pri-merjavi zanimiva za teorijo praslovanskega glasoslovja.

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

16.

Sln. *razposajen*

Za izražanje pojma »ausgelassen, mutwillig« ima slovenščina med drugim bese-do *razposajèn* ter odtod izpeljane samostalnice *razposajéneč* m. /*razposajénka* ž. »der/die Ausgelassene, der/die Mutwillige« in *razposajénost* »die Ausgelassen-

heit, der Mutwille«. Ta številčno skromna besedna družina je splošnoslovenska, tako da celo Pleteršnik¹, ki sicer skrbno locira vsako besedo (bodisi krajevno bodisi vir, v katerem je zapisana, oziroma pisca, ki jo je uporabljal), ne omenja nobenega konkretnega podatka. Beseda je tudi v knjižnem jeziku, ne najdemo pa fonetično ustreznih oblik v nobenem drugem slovanskem jeziku.

Razlage te besedne družine v etimološki strokovni literaturi doslej nisem zasledila, pač pa je rešitev nakazal Pleteršnik s tem, da je obliko *razposajén* omenil v geselskem članku *razposadíti -im* »jedem den gehörigen Sitz anweisen«, drugim trem pa je odmeril samostojna gesla. Videti je, da njen slovanski izvir ni bil nikoli sporen. Po njegovem mnenju gre za trpni deležnik preteklega časa omenjenega glagola, nam pa se zdi njuna pomena težko in celo nemogoče združiti. Glagol *razposadíti* (npr. *goste okoli mize*) je izraziti kavzativ, predpona *raz-* pa pomeni distribucijo v prostoru, zato bi njegov deležnik moral pomeniti »tisti, ki so ga kje posadili (predvsem, kadar se govori o več osebah)«. Tak pomen ali pa vsaj podobnega bi ohranil tudi kot pridevnik. K obravnavi je treba pritegniti še *neposajèn* »unruhig, ausgelassen«, celo »unbändig, wild« *neposajénc* »der Unruhige, der Ausgelassene« in *neposajénost* »die Ausgelassenheit«² (narečno ponekod *naposajen* s prehodom *ne-* v *na-*).

Zdi se mi verjetno, da je *razposajen* nastalo po metatezi iz **raz-pojas-en*, še preden se je *pojas*³ kontrahiriral v *pas*. Po obliki bi bil pridevnik lahko nastal iz deverbativa **raz-pojas*⁴, medtem ko bi bilo *neposajen* tvorjeno iz pridevnika **pojasen*. »s pasom« in nikalnice *ne-*. Metatetične oblike so postale oblikovno osamljene in leksikalizirane v prenesenem pomenu, zato se je zveza z besedo *pojas/pas* izgubila. V konkretnem pomenu »z razvezanim pasom, neurejen, razpuščen« imamo danes le lekseme, izrazito povezane s *pasom*, npr. *razpasan*, *neopasan*.

Za ilustracijo naj pritegnem ustrezno gradivo iz drugih slovanskih jezikov, kjer v osnovi nesporno leži *pojas* oz. *pas*, s konkretnim in prenesenim pomenom (za nas je zanimiv le slednji): prim. sh. *raspòjas(-an)*, *ràspas(-en)* »razuzdan«⁵; mak. *raspašan* »dojden do krajnite granici na raspuštenosta«, *raspašano*, *raspašanost*⁶; blg. *razpàsvam (se)* »ne poddbržam nužnata disciplina, razpuskam«, *razpàsanost* »razpusnatost, razjuždanost«⁷; rus. *raspojasyvat'sja* pogov. »stanovit'sja nesderžannym, raspuščennym«⁸; češ. *rozpásaný* »bujný, nevázaný, bezuzdný«, *rozpásati* zastar. »učiniti bujným, rozpustilým, nevázaným«⁹; polj. *rozpasać* »rozuzdać, rozhukać, rozpuścić, rozkiełznać« in sln. *razposajénc* povsem ustrezajoče *rozpasaniec* »ten co się rozpasał, szaleniec«¹⁰.

¹ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, II, 1895, str. 398.

² M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, I, 1894 str. 695.

³ Nekontrahirano obliko *pojas* poznajo vzhodnoslovenska narečja.

⁴ Prim. P. Skok, Etimolojski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, II, 1972, str. 695.

⁵ Gl. op. 4; J. Jurančič, Srbohrvatsko-slovenski slovar, 1955, str. 779 in 781; Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU XIII, str. 170. *Raspas* pomeni tudi »neoružan« iz »koji je bez pasa«.

⁶ Rečnik na makedonskiot jazik, III, 1966 str. 22.

⁷ Rečnik na s'vremennija b'lgarski knižoven ezik, III, 1959, str. 50.

⁸ Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka ANSSSR, XII, 1961, str. 732-3.

⁹ Příruční slovník jazyka českého IV/2, 1944-48, str. 916.

¹⁰ J. Karłowicz', A. Kryński', W. Niedźwiedzki, Słownik języka polskiego, V, 1952 (1912), str. 663.

Ob tem naj omenimo še tako rekoč splošnoslovanski in popolnoma vzporeden razvoj tudi pri leksemu *uzda*, v mak. in blg. pa pri *gak'e* oz. *gašte* »hlače«, npr. mak. *razgašten* »koj e raspušten, raspojasan, razuzdan«, *razgašti* »ostavi bez stega, napravi raspušten, nediscipliniran«.

Manj jasne so sln. besede *razpášen*, *prostopášen*, in *samopás(-en)* z izpeljankami. Pri slednji je zaradi vzporednic pri drugih Slovanih¹¹ treba izhajati iz **samopas-* »tisti, ki se pase brez nadzorstva«¹², t. j. iz **samo* + *pasti-sem*. Glede na to, da ta beseda lahko razvije zelo podobne pomene (prim. *gluž. gradivo*), je skoraj gotovo prihajalo do križanja med *pas* iz *pojas* in *pasti-sem*. Pri *razpášen* se zaradi predpone *raz-* bolj nagibamo k pasu, pri *prostopášen* pa bolj k *pasti-sem*.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENSKE ZAIMENSKÉ BESEDE

Slovenske »male« besedne vrste so že v slovnica h navadno dokaj slabo obdelane, še bolj pa v slovarjih, eno- ali večjezičnih (žal velja to tudi za Slovar slovenskega knjižnega jezika iz l. 1970). Pričujoči zapis z ustrežno razpredelnico skuša vnesti več svetlobe zlasti med t. i. zaimenske besede, najsi bodo pridevniške, samostalniške ali prislovne.

Bistvo naše teorije je, da so pridevniški zaimki vodoravno (če si jih zamišljamo v razpredelnici) štirih vrst (to pomeni, da so ali kakovostni — kak., vrstni — vrst., svojilni — svoj. ali pa količinski — kol.), navpično pa vsaj enajstih razredov (t. j. ali vprašalni — vpraš., oziralni — oz., nedoločni — ned., poljubnostni — poljubn., mnogostni — mnog., oziralno-poljubnostni — oz. poljubn., totalni ali celost(nost)ni — tot., nikalni — nik., drugostni — drug., istostni — ist. in kazalni — kaz.). V preglednici:

	I. kakovostni	II. vrstni	III. svojilni	IV. količinski
1. vpraš.	<i>kakšen</i>	<i>kateri</i>	<i>čigav</i>	<i>koliko</i>
2. oz.	<i>kakršen</i>	<i>kateri (ki)</i>	<i>čigar (katerega)</i>	<i>kolikor</i>
3. ned.	<i>nekak(šen)</i>	<i>neki (en)</i>	<i>nekoga</i>	<i>nekoliko (nekaj)</i>
4. poljubn.	<i>kàk(šen)</i>	<i>kateri (kakšen)</i>	<i>čigav</i>	<i>koliko (kàj)</i>

¹¹ Prim. polj. *samopas* »ki se sam pase«, odtod tudi »prosto, brez nadzorstva« ali »poseben, osamljen, od-ljuden« (v enakem pomenu *pustopasz*), ukr. *samopas/pustopaš*, adv. »brez pastirja«, slc. *samopašny* »brez nadzorstva, svobodn«. V *gluž. in dluž. samopašny* najdevamo že drugoten pomen »razposajen, prešeren, nevezan, rezuzdan«.

¹² V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, 1957, str. 356; K. Moszyński, Kultura ludowa Słowian, I, 1967, str. 118; drugače E. Mucka, Wörterbuch der nieder-wendischen Sprache und ihrer Dialekte II, 1928, str. 379-80.